

NAİMA'YA GÖRE DEVLET ADAMLARI ARASINDA MUHALEFET

Kasım BOLAT

Zira, umur-ı devlet şirket kabul etmez bir ma'nadır¹

Özet

Bu makalemizde, ilk resmi Osmanlı tarihçisi olan Naima'ya göre dönemin devlet adamlarına dair bir değerlendirme yaptık. Bu değerlendirme daha çok bir birlerine olan muhalefetleri şeklinde ortaya çıktı. Çünkü devlet adamları arasında olan muhalefetin, padişah'tan en alt tabakaya kadar bütün insanları etkilediği görülmektedir. Sadece etkilemekle kalmamış, zaman zaman büyük olayların dahi ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu olaylar arasında IV. Murad dönemindeki Recep Paşa'nın yaptıkları en akla gelen somut örneklerdir. Diğer yandan Ferhat Paşa ve Koca Sinan Paşa'nın da bir birleri ile olan muhalefeti, devleti nasıl panik haline soktuğu da görülmektedir. Bu makale ile amacımız, Osmanlı Devleti'nin hem teşkilat hem de sosyal ve iktisadi açıdan nasıl zayıfladığına başka bir gözle bakmaktır. Çünkü konu sanıldığından daha önemlidir ve olumlu gelişmeleri de sonlandırmaktadır.

Anahtar Kelime; Naima, Muhalefet, Devlet Adamları, Yeniçeri, İsyan

Abstract

In this paper, according to the first official Ottoman historian Naima made an assessment of statesmen of the period. This assessment is more opposition to one another in the form of output. Because the state of the opposition leaders, the Sultan until the bottom layer is affected by all the people. Only affects not only led to the emergence of even the major events from time to time. In the during of Murad IV, we

---

¹ Mustafa Naima Efendi, *Tarih-i Naima*, Haz. Mehmet İpşirli, cilt 3, TTK, Ankara:2007, s. 1264

Naima'ya G6re Devlet Adamları Arasında Muhalefet

see Recep Pasha and his actions. On the other hand Ferhat Pasha Sinan Pasha and his opposition to each other, how the state can also be seen planted into a panic. Our goal with this article, as well as the social and economic organization of the Ottoman Empire and with one another is to look at how weakening.

Key words: Naima, Oppositon, Statesman, Janniseries, Revolt

Giriş

Bir devletin tarihini iyi bir şekilde anlamak için kendi döneminde kaleme alınmış eserlerin mutlaka incelenmesi gerekmektedir. Özellikle tarih alanında ortaya çıkmış eserler, bazı hataları ve eksikleri de görölse mutlaka değerlendirilmeye alınmalıdır. Bu telif eserlerin sağlıklı ve bilimsel tenkitleri ile birlikte yayınlanması zamanın bilgisine ve ruhuna ulaşmada etkili olmaktadır. Diğer yandan kullanılan birincil kaynaklar doğru bilgiye ulaşmada en etkili araçlardır.

Osmanlı Devleti, erken dönemlerde az ve yetersiz telif eserlere sahip olsa da özellikle 17 ve 18. Yüzyıllarda zengin bir vekayiname koleksiyonuna sahiptir. Tarihçilerin kaleme aldıkları bu vekayinameler zaman zaman birbirinden bağımsız da olsalar çoğu zaman sürekli irtibat halindedirler. Yazarların kimisi eserini ortaya koyarken cömertçe alıntı yaptığı kaynağı belirtmiş, kimisi ise birebir alıntı yapmış olmasına rağmen kaynağını belirtmemiştir. 17.yüzyılın önemli kaynaklarından birisi olan Zübde-i Vekayiat'ı yayına hazırlayan Abdülkadir Özcan; eseri Raşid Tarihi ile karşılaştırdığında, Raşid'in alıntı yapmasındaki bazı hataları da görmüştür. Buna göre Raşid, Zübde-i Vekayiat'ı geniş ölçüde kullanmasına rağmen isimlerde ve tarihlendirmelerde önemli hatalar yapmıştır. Ayrıca, bazı hadiseleri saklamış yada değişik başlıklar altında toplamıştır. Bundan dolayı bu dönemi araştıracak olanlar Raşid Tarihini daha dikkatli kullanmaları yönünde tavsiyede bulunmaktadır. Hataların önüne geçmek ve daha sağlıklı bir metin ortaya çıkarmak için Raşid tarihi, Zübde-i Vekayiat ile mutlaka paralel çalışılmalıdır.²

---

² Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiat 1656-1704*, Haz. Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara:1995, s.LXXXVII

Eksik ve kusurlarına rağmen ortak bir noktada toplanacak olan bütün bu vekayinameler İslam tarihyazıcılığının bir devamıdır³

Her bir vekayinamenin kendine göre önemli özellikleri vardır. Eserin önemli olması, yazarının görgü tanığı yâda aksiyonun içinde olması olmakla birlikte; yazdığının güvenilir ve doğruluk yapının kuvvetli olması ön sırada gelmektedir. Diğer yandan benzer olayları anlatış biçimi ve özellikle gelişim sürecini ayrıntılı ve orijinal bir şekilde vermesi eseri diğerlerinden farklı ve önemli kılmaktadır. Tarihinin olayları doğru ve eksiksiz anlatması da bazı şartlara bağlıdır. Örneğin müverrih mansıb yada can korkusu yaşamaması gerekir. Yada yazdığından kimsenin haberi olmaması gibi durumlar söz konusu olduğunda tarihçi eserini korkusuzca telif edebilir. Bu duruma örnek verilebilecek en iyi iki tarih Selaniki Tarihi ve Câbî Tarihidir. Mustafa Selaniki, eserini kendisi telif ettiği için devrin olaylarına şahit olduğu gözden yazma fırsatı yakalamıştır.⁴ Aynı şekilde Cabi Ömer Efendi'de hiçbir maddi beklentisi, korkusu ve endişesi olmadığı için eserini sansürsüz bir şekilde ortaya çıkarmıştır.⁵

18. yüzyıldaki resmi Osmanlı tarihyazıcılığı ilk olarak klasik dönemdeki şehnamecilik ile başladı. Diğer yandan konuya ilgili olanların yazmış oldukları Tevarih-i Al-i Osman'lar, Osmanlı tarih yazıcılığının gelişmesinde büyük katkıları oldu. Bu eserler çoğu zaman bireysel çalışmaların ürünü olmakla birlikte, padişahların teşvik etmiş oldukları eserler de vardır. Klasik dönem içerisinde İbn Kemal'in yazmış olduğu Tevarih-i Al-i Osman'lar Osmanlı tarihyazıcılığında bir dönüm noktası olmuştur. İdris-i Bitlisi'nin farsça olarak ilk sekiz padişahın dönemini yazdığı Heşt Bihişt'e alternatif olarak II. Bayezid tarafından böyle bir eserin Türkçe yazılması için İbn Kemal'e konuyu havale ettiği bilinmektedir. Heşt Bihişt, İran tarihyazıcılığı üslubu ile kaleme alınmış oldukça ağır ve süslü bir Osmanlı tarihidir. İlk dönemlere ait pek orijinal bilgi bulunmamakla birlikte Osmanlı tarihine katkı sağladığı şüphesizdir.⁶ İbn

³ Bekir Kütükoğlu, *Vekayinüvis Makaleler*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul:1994, s. 105; Mehmet İpşirli, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *Osmanlı*, cilt 8, ed. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara:1999, s. 247

⁴ Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki 1563-1595*, cilt I, Haz. Mehmet İpşirli, TTK, Ankara:1999, s. XIX-XXVII

⁵ Cabi Ömer Efendi, *Cabi Tarihi*, cilt I, Haz. Mehmet Ali Beyhan, TTK, Ankara:2003, s. XXXIX

⁶ Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Araştırma Rehberi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul:2009, s.15

Kemal, 10 defter şeklinde her bir padişaha bir defter ayırır. II. Bayezid döneminde 8 defter olarak kaleme alınan eser, daha sonra eklenen 2 defter ile birlikte 10 defter şeklinde tamamlanır. Diğer defterlerin yazılmasını Kanuni Sultan Süleyman bizzat İbn Kemal'e sipariş verir ve bu şekilde eser ortaya çıkar. Eser klasik dönemin en güzel Türkçesi ve üslubu ile kaleme alınmıştır. Süslü ve anlaşılması zor anlatımlardan kaçınılmıştır. Eser bu yönü ile de dikkati çekmiştir. Erken dönemlere ait verilen kaynaklar tekrardan ibaret olsa da özellikle II. Bayezid, Yavuz ve Kanuni dönemini içine alan defterler bilgi bakımından oldukça orjinaldir.⁷

Kanuni Sultan Süleyman zamanında Osmanlı tarihyazıcılığı büyük bir gelişim ve değişim gösterir. Bu dönemde sadece Osmanlı devleti tarihi yazılmamıştır. Osmanlı Devleti tarihinden bahis ile farklı eserler de ortaya çıkmıştır. Özellikle devletin yeni fetihler yapması ve coğrafi olarak büyüme göstermesi yeni eserlerin ortaya çıkmasında önemli faktördür. Diğer yandan fetihler Fetihname, Selimname ve Süleymanname şeklinde görgü tanığı olanlar olayı bizzat yazmışlar ve bu şekilde eser kaleme alınmıştır. Kanuni döneminde ortaya çıkan bir takım olumsuz durumlarda olduğu için konuya ilgi gösterenler tarafından siyasetname ve ahlak türünde eserlerde kaleme alınmıştır. Bütün bu değişik telif eserler Kanuni döneminde Osmanlı tarihyazıcılığının olgunlaşmasında ve şekillenmesinde büyük bir amil olmuştur.⁸ Gerek amatör gerekse profesyonel tarihyazımlarının hepsi Osmanlı tarihyazıcılığının gelişmesinde ve şekillenmesinde etkili oldu. Başlangıçtan İmparatorluğun sonuna kadar tarihyazıcılığı seyri incelendiğinde sürekli olarak bir ivmenin yükselişte olduğu görülmektedir Ancak son dönemlere gelindiğinde bazı vakanüvislerin eserleri cılız kalsa da sürekli olarak yükselişte olan tarihyazıcılığını gölge de bırakmamaktadırlar.⁹

Bütün Osmanlı tarihçilerinin anlatım şekli aynı olmakla birlikte dili kullanma şekli bakımından birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Hoca Sadettin Efendi Tacüt'tevarih eserinde öyle bir ağdalı dil kullanılmıştır ki, kelimenin

⁷ Kemal Paşa-zade, *Tarih-i Al-i Osman, X. Defter*, haz. Şerafettin Turan, TTK, Ankara:1996, s. XX- XXXVII

⁸ Abdülkadir Özcan, “ Kanuni Sultan Süleyman Devri Tarih Yazıcılığı ve Litaratürü”, Prof. Dr. Mübahat S. Kütükoğlu'na Armağan, ed. Zeynep Tarım Ertuğ, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul:2006, s. 113-154

⁹ İbrahim Şirin, “ Osmanlı Tarih Yazıcılığının Tarihi Gelişimi”, *Pax Ottomana: Studies in Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç*, ed. Kemal Çiçek, Sota ve Yeni Türkiye Yayınları, Ankara:2001, s.543-579

anlamını ve okunmasını bilmek, cümleyi anlamaya yetmemektedir. Diğer yandan Mustafa Selaniki Efendi, görgü tanığı olduğu olayları gayet sade ama zaman zaman muğlak bir şekilde yazmasına rağmen belli bir gayretten sonra cümle gayet net bir şekilde anlaşılmalıdır. Olaylar genelde tek düze şekilde anlatılır. Sebep sonuç ilişkisine pek girilmez ve olayın bir önceki sahnesine pek atıf yapılmamıştır. Ancak 18. Yüzyıldaki ilk Osmanlı Vakanüvisi Mustafa Naima Efendi pek çok açıdan diğer Osmanlı tarihçilerinden ayrılmaktadır.

Yukarda da söylediğimiz gibi, Mustafa Naima ilk resmi Osmanlı tarihçisi olmasından dolayı diğer tarih yazarlarından ayrılmaktadır. İsim olarak ayrı bir kategoride incelendiği gibi eseri Tarih-i Naima'da ayrı bir şekilde incelenmeye ve takdir edilmeye hak kazanmaktadır. Eserinin ön plana çıkmasının değişik amilleri vardır. Bunlar arasında eser telif edilirken yararlanılan eserler cömert bir şekilde kullanılmış ve isimleri zikredilmiştir. Eserde kendi döneminde olmayan harika bir tarihi tasvir ve olayın kurgusu vardır. Diğer bir özellik ise; olayın perde arkasını sağlıklı bir şekilde neden sonuç ilişkisi içinde vermesidir. Olayların perde arkası kendi döneminde anlatılmış olsa da yazılmadığı sürece havada kalmaktadır. Ancak, Naima bu durumu yazılı hale getirerek hem olayı daha iyi anlamımızı hem de eserini cazip hale getirmeye çalışmıştır. Mustafa Naima Efendi olayın perde arkasını ayrı bir başlık altında vermeye çalışmıştır. Bu perde arkası olaylar genelde 3-4 başlık altında toplanmaktadır. Eserde 1400'e yakın başlık olması bu olayların takibini kolaylaştırmaktadır. Ancak en çok göze çarpan perde arkası olay anlatımları, sebab-i azl, sebab-i katl, sebab-i nefy şeklinde görünmektedir.

Naima Tarihi kendi döneminde oldukça ilgi görmüştür. Osmanlı Devleti'nde 4 defa basılmış olan Naima diğer tarihlere nasip olmayan haklı bir üne kavuşmuştur. İlk Türkçe matbaada basılan 17 kitap arasında yerini almıştır. İbrahim Müteferrika'nın bastığı Naima Tarihi 2 büyük boy cilt şeklinde yayımlanmıştır. Çok sayıda yazma nüshası bulunan Naima yabancı dillere de çevrilmiştir. 19. Yüzyılda İngilizceye de çevrilmiş olsa; Hammer'e göre bu çeviri çok hatalıdır ve eserin ruhunu yansıtmamıştır. Eser, dördüncü defa Matba-i Amire'de altı cilt olarak çerçevesiz baskı denilen bir şekilde 1281-83/1864-69'da basılmıştır.¹⁰

Naima Tarihi Cumhuriyet döneminde yoğun bir şekilde kullanılmasına rağmen sıhhatli ve bilimsel bir transkripsiyonu ancak 2007'de Mehmet İpşirli

¹⁰ Mustafa Naima Efendi, *Tarih-i Naima*, Haz. Mehmet İpşirli, cilt 1, TTK, Ankara:2007, s. XXIX

tarafından yayınlanmıştır. Çok daha önceleri Zuhuri Danışman 6 cilt halinde Naima tarihinin sadeleştirilmiş şeklini yayınlamıştır. Ancak bazı eksiklerinin olması ve sadeleştirilmenin bilimsel açıdan pek kullanılmaya yatkın olmaması aynı zamanda dönemin ruhunu yansıtmamasından dolayı akademik araştırmalarda pek kullanılmamıştır. Ancak yine de genel okuyuculara göre çok iyi bir yayındır.

Sayın Mehmet İpşirli 4. Baskıyı merkez alarak¹¹ diğer nüsha farklarını da karşılaştırarak sıhhatli bir transkript ortaya koymuştur. Ancak eserin 4. Baskısı 6 cilt olmasına rağmen 2007'de yayınlanan Naima Tarihi 4 cilt şeklinde basılmıştır. 3.¹² cilt ve 5.¹³ Cilt yayınlanan 2 ve 3. cildin içindedir. Yayının en güzel taraflarından biri 4. Cildin sonuna yaklaşık 3.000 kelimededen oluşan Naima'yı okuma sözlüğünün konulmuş olmasıdır. Selaniki tarihinde olduğu gibi Naima'da zaman zaman bugün o dönemdeki anlamı ile kullanılmayan arkaik kelimeler kullanmıştır. Anlamı değişmiş olan bu kelimeleri yâda kalıp sözleri sözlükten çok rahat bir şekilde takip edebilmekteyiz. Yayının diğer bir önemli özelliği ise şüphesiz geniş bir şekilde hazırlanan indeksidir. Arabça ve Farça cümlelerin Türkçe anlamları dipnotta verilmiş, okuyucuyu yormaması ve daha geniş kitlelere hitap edebilmesi için teknik alfabeden kaçınılmıştır.¹⁴ Diğer yandan tarihi sürecin daha iyi takibi için Naima'nın belirttiği tarihler miladi olarak ta ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.

Naima Tarihi Osmanlı Devleti'nde çok kritik dönemleri anlatır. 1592-1660 (1000-1070) arası dönem Osmanlı Devleti'nde en büyük sıkıntıların ve dönüşümün yaşandığı yıllardır. Bu özelliğinden dolayı Tarih-i Naima, bazı akademik çalışmalara da konu olmuştur. Bu çalışmalarda Naima'ya göre Türk sosyolojisindeki durum ve değişim aktarılmaya çalışılmıştır. Zeki Arslantürk'ün Naima'ya göre yapmış olduğu akademik çalışma hem tarihin önemini hem de olayı sosyolojik olarak incelemesinden dolayı dikkat çekmektedir.¹⁵ Bu gibi

---

¹¹ *İbid*, s. X

¹² 3. Cilt sayfa 645

¹³ 5. Cilt sayfa 1254 (Naima üzerine sorduğum sorularda hocam İpşirli, ileriki baskılarda Naima'nın orjinalinde olduğu gibi 6 cilt halinde yayımlanacağını belirtmiştir.)

¹⁴ *Tarih- Naima*, I, s. X

¹⁵ Zeki Arslantürk, *Naima'ya Göre 17. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı*, Ayışığı kitapları, İstanbul:1997; aynı mlf. *Naima'ya Göre Osmanlı Devleti'nin Çöküş Sebepleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara:1989, Ali Coşkun, *Osmanlı'da Din Sosyolojisi: Naima Örneği*, İz Yayıncılık, İstanbul:2004

kritik dönemleri en iyi ve ayrıntılarına kadar anlatan Naima hiçbir durumu yazmaktan çekinmemiştir. Onun bu şekilde olayı açık bir şekilde yazması eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Yapılan eleştirilere göre; Naima duyduklarını, okuduklarını ve elindeki müsveddeleri tasviri yüksek bir anlatımla yazmaktan başka bir iş yapmamıştır.¹⁶ Normalde Naima görgü tanığı değildir yada birinci derecede aksiyonun içinde bulunmamıştır. Ancak şifahi olarak Maanoğlu Hüseyin Bey'den olayları dinlemiş ve onun tarih suretinde olan ama ele geçmeyen mecmuasını da görmüştür. Şüphesiz en büyük katkıyı kendisine verilen müsvedde tarih notları sağlamıştır. Amcazade Hüseyin Paşa'nın korumasında ve gözetiminde olan Naima devlet yönetiminde bulunmuş ve devlet adamları arasındaki kutuplaşmayı kendi döneminde gözleri ile de görmüştür. Bu yüzden Amcazade Hüseyin Paşa'nın kendisine verdiği Şarihülmenarzade müsveddelerini en iyi şekilde telif etmiş ve olayın görünmeyen perde arkasını da aktarmaya özen göstermiştir.

Bu dönemde en çok göze çarpan durum Naima Tarihi'nde çok güzel ve detaylı aktarıldığı gibi devlet yönetiminde bulunan adamların ve kurumların birbirine muhalefet etmesi ve bu yüzden kutuplaşmaların olmasıdır. Çünkü bu muhalif durum hem devlet adamlarının kendisine hem de devlete çok zararlı olmuştur. Devlet yönetiminin bu şekilde zarar ve komplolara gitmesi yönetim zafiyetinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum ise kurumsal olduğu gibi toplumsal ve ekonomik olarak ta Osmanlı Devleti'nde çalkantılı olayların yaşanmasına neden olmuştur. Başta devlet adamları, yüksek mevkilere gelmek için o mevkide bulunan devlet adamının ayağını kaydırmaya çalıştığı gibi bu durumu desteklemek ve belli bir kamuoyu oluşturmak için olmaması gereken bir şekilde ulema ve asker ile ittifak kurmaya başlamıştır. Çoğu zaman amaç gerçekleşmiş olsa da uzun soluklu olmamıştır. Devlet adamlarına örülen ağ, sahibinin başına dolanmış ve o ağa kendi ayakları dolanarak hızlı bir şekilde düşmeye başlamıştır. Sihatli bir Osmanlı tarihi yazılmak isteniyorsa bu gibi durumların mutlaka siyasi, sosyal ve ekonomik tarih çerçevesinde bahsedilmesi gerekmektedir.

---

¹⁶ M. Cavid Baysun, "Naima", *İA*, cilt 9, s. 48

Siyasetnamelerin Konuya Bakışı

Devlet yönetiminde reayanın sosyal ve ekonomik durumu çok önemlidir. Ekonomik olarak reaya her zaman kuvvetli tutulmak istenmiştir. Bununla birlikte yazılan ahlak kitaplarında vezirlerin ticaret yapmaları dahi uygun görülmemiştir. Çünkü bu vezirler devlet görevini kullanarak halka baskı yapabilir. Bu da reayayı olumsuz etkiler.¹⁷ Böylesi ince detayı düşünen ahlak ve siyasetname kitapları devlet görevlilerinin ve vezirlerin birbirleri ile iyi geçinmelerini öğütlemektedir. Hasan Kafi El- Akhisari, padişahlığı 3 şeyin biteceğini belirtmektedir. Bunlardan birincisi padişahın zevk ve sefaya alıştırılmasıdır. İkincisi vezirlerin birbirlerine hased eyleyip muhalif olmasıdır. Üçüncüsü ise; askerın düşman ile karşılaşmaktan kaçınmasıdır.¹⁸

Siyasetnamelerin yazılmasındaki ortak nokta devlet adamlarının birbirleri arasındaki bu geçimsizliğine dikkat çekilmesidir. Bu durum siyasetname yazarlarına göre devletin zayıflamasındaki temel faktördür. Kötü niyetli devlet adamları padişaha telkinlerde bulunarak kendi zararlı faaliyetleri için faydalı devlet adamlarının ortadan kaldırılmasına neden olmuşlardır. Siyasetnamelerin yaptıkları öğütlerde padişahların çok akıllı ve erdem sahibi olmalarının devletin bekası ve halkın rahatı için zaruri görürler. Bunun için siyasetnameler çeşit çeşit yazılmıştır. Hükümdarlara ayrı vezirlere ayrı siyasetnameler yazılmış ve en iyi hükümdar ile vezir profili çıkartılmaya çalışılmıştır.¹⁹

Siyasetnameler sadece ulema yada ilgili kişiler tarafından yazılmamıştır. En çok bilinen siyasetname eseriyle Nizamü'l Mülk gibi vezirlerde bu tip eserler yazmışlardır. Nizamü'l Mülk eserinde nasihatlerini ve görüşlerini başlık başlık belirtmiştir. Vezirlerin nasıl olması gerektiğine de dikkat çekmiştir.²⁰ Nizamü'l Mülk istihbarat ve casuslara da çok önem vermiştir. Önem vermesinin nedeni sadece düşman faaliyetlerinden haberdar olmak değildir. Devlet adamlarının çalışmalarından da haberdar olunması gerektiğini düşünmektedir.²¹

---

¹⁷ Tarih- Naima, IV, s. 1571-72

¹⁸ Mehmet İpşirli, "Hasan Kafi El- Akhisari ve Devlet Düzenine Ait Eseri; Usulü'l Hikem Fi Nizami'l Alem", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı 10-11, Yıl:1979-1980, s. 261

¹⁹ Agah Sırrı Levend, "Siyasetnameler", *Belleten*, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Ankara:1962, s. 162-169

²⁰ Nizamü'l Mülk, *Siyasetname*, haz. Mehmet Altay Köymen, TTK, Ankara:1999, s. 16-64

²¹ *Ibid*, 4-51,53-63

Osmanlı'da en çok bilinen hali ile Asafname'nın yazarı Lütfi Paşa siyasetname türünde kısa ama önemli bir eser kale almıştır. Kendisi de veziriazamlık yaptığından dolayı durumu çok iyi bilen Lütfi Paşa; vezirlerin ekonomik durumları, dini yaşantıları ve devleti nasıl yönetmeleri gerektiğinden madde madde bahsetmektedir.²² Erken dönemlerden itibaren vezir ve devlet adamları arasındaki düşmanlık bilinmektedir. Ancak padişahların güçlü ve dirayetli olmalarından dolayı devlet yönetimini çok etkileyemiyorlardı. Ancak, çocuk yaştaki şehzadelerin padişah olması olayı daha da vahim hale getirdi. Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümü ile birlikte 16. Yüzyılın sonunda vezirler arasında devlet yönetimi açısından büyük bir çekişme başladı.

Yazılan bütün siyasetnamelerin ortak özelliği aynı sorunlar üzerinde durması ve benzer önerileri sunmasıdır. Gerek ahlak kitapları ve gerekse siyasetnamelerde olsun iyi ve adaletli bir padişahın olması için sağlam vezirlerinin olması gerektiği üzerinde durulur. En önemlisi de karakter olarak hamasi bir tavrının olmaması istenir. Çünkü bu gibi vezirler haksız yere suçlamalar yaparak faydalı kişilerin öldürülmesine neden olmaktadır. 17. Yüzyılın tanınmış isimlerinden olan Koçi bey, yazmış olduğu risalede de bu konuya dikkat çekmektedir. Ekonomik olarak devletin bozulma nedenini rüşvete bağlamış olan Koçi Bey, devlet düzeninin bozulma nedenini de vezirlere bağlamıştır. Yukarda da söylediğimiz gibi muhalif vezirler Koçi Bey'e göre olmadık işlere kalkışıyorlardı. Muhalif vezirlerin kötü sonuçlarından bahsederken Ferhat Paşa'nın akıbetini örnek olarak vermektedir. İleriki sayfada daha detaylı anlatacağımız Ferhat Paşa ve Sinan Paşa iki kuvvetli muhalif vezirdir. Yine Koçi Bey'e göre padişaha yaranmak isteyenler Ferhat Paşa hakkında olmadık iftiralar atarak paşanın katledilmesine neden olmuşlardır. Çünkü Ferhat Paşa'nın yükselişi başka kimselerin pasif duruma düşmesine neden oluyordu. Bu ise ekonomik çıkar sağlamak isteyen vezirlerin işine engel olmaktaydı. Bunun için günahsız olan Ferhat Paşa ortadan kaldırıldı.²³

Bütün devlet adamları padişaha ve valide sultana yakın olmaya çalışıyordu. Onların bu yakınlıkları güçlerinin daha da artması manasına geliyordu. Ancak bu durum zaman zaman o devlet adamının katledilmesine de sebep oluyordu. 1642'de katledilen Silahdar Paşa, bu duruma örnektir.

²² Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 4. Kitap, 1. Kısım, Fey Vakfı Yayınları, 1992, s.255-279

²³ *Koçi Bey Risalesi*, sadeleştiren, Zuhuri Danışman, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara:1985, s. 47-48

Naima'ya göre Tımışvar Beylerbeyisi olan Silahdar Paşa, Harem-i Hümayun'da bulunduğu zaman padişahın sevgisine ve iltifatına mahzar olmuştu. Bundan dolayı Naima'ya göre Silahdar Paşa'nın şöhreti mele-i alaya erişmişti. Onun bu yükselişi veziriazamı kuşkulandırdı. Veziriazam, padişah ile yaptığı görüşmelerde Silahdar Paşa'yı kötülemeye başladı. Silahdar Paşa ile birlikte devlette düzen kalmadığını söylüyordu. Hatta veziriazam, “umur-ı devletde tearuz- ezdad ise fitne vü fesad müeddi olacağında şek yoktur” demektedir. Bu konuşmalardan ve görüşmelerden sonra padişah Silahdar Paşa'nın katledilmesine ikna oldu. Silahdar Paşa katledildikten sonra bazı hanlarda ve değişik yerlerde saklanan malları miriye kabz olundu.²⁴

16. yüzyıl sonlarında vezirlerin çok kuvvetli bir statü kazanmaları durumlarının değerlendirilmesine neden oldu. Bunun için düşünürler ve konuya ilgi gösterenler iyi bir vezir profili ortaya çıkarmaya çalıştılar. Çünkü padişahın mutlak vekili olarak vezir ön plana çıkmaktaydı. Vezirlerin ise en önemli işleri reayanın ihtiyaçlarını karşılamak ve adalet ile yönetilmesini sağlamaktı. Bunun için sosyal ve siyasal yaşamdan kendini soyutlaması gerekiyordu. Siyasaldan kasıt vezirlerin birbirlerine düşmanlık beslemeleri konusudur. Sosyal ise yorumlara bağlı olarak değişim göstermektedir. Örneğin padişahların yakınlarında bulunan vezirlerin ava dahi gitmeleri uygun görülmemiştir. Gelibolulu Mustafa Ali, Meva'idü'n Nefais Fi- Kava'idi'l- Mecalis adlı son eserinde bu görüşünü belirtirken nedenini de aktarmıştır. Buna göre vezirlere avlanmak dahi caiz değildir. Nedeni ise; keyfi işlere karışacaklarından dolayı yapmaları gereken zaruri görevleri yapamayacaklardır. Diğer yandan Mustafa Ali, vezirlerin gittikleri bölgelerde keyfi mansıb vermemelerini fitnelere alet olmamaları gerektiği üzerinde durur. Çünkü vezirler kendileri ile uğraşmaktan devletin yönetiminde adaleti sağlayamayacaklardır.²⁵

Daha öncede belirttiğimiz gibi siyasetnamelerin ortak özellikleri vardır. Vezirlerin nasıl olması gerektiği konusu ise üzerinde sıkça durulan önemli konulardan biridir. Çünkü; devletin yönetiminde vezir kuvvetli bir konumdadır. Devletin zayıflamasına neden olan görevlilerin başında yine iş bilmez ahmak vezirler gelmektedir. Bunun için vezir profili çok sağlam olmalıdır. Önemle üzerinde durulan karakter yapısı ise; vezirin garaz, kötü niyet, maksat ve çıkar beklentisi ve düşüncesinin olmamasıdır. Vezir yapacağı bir işi mutlaka Allah

²⁴ *Tarih-i Naima*, III, s. 956-957

²⁵ Gelibolulu Mustafa Ali, *Meva'idü'n Nefais Fi- Kava'idi'l- Mecalis*, haz. Mehmet Şeker, TTK, Ankara:1997, s. 144-145

için yapmalı, padişaktan bir şey gizlememelidir. Diğer yandan kesinlikle ayrımcılık yapmamalıdır. Kendi adamlarına zeamet vermemelidir. Padişaha göre ise sorumlulukları daha önemlidir. Padişahı, devlet yönetiminden soyutlayacak işler yapmamalı, padişahın bu gibi durumlara meyletmesini önlemelidir. Bunun için vezir olacak kimsenin mutlaka dindar olması gerektiği önemle üzerinde durulan bir konudur.²⁶

Siyasetnameler her zaman görünen tarafa dikkat çekerek yönetimde bulunan devlet adamlarının düzeninden ve bozukluğundan bahsederler. Oysaki Harem-i Hümayun'un içinde kadınlar arasında da büyük muhalif isimler vardır. Bu muhalif kadınlar, haremde yönetimi almak için dışarı ile bağlantı kurmaya önem göstermişlerdir. Örneğin Hürrem sultan ile Mahidevran'ın durumu klasik dönemde önemli bir yer tutar. 17. Yüzyılda en büyük kadınlar muhalefeti hiç şüphesiz Mahpeyker Kösem Sultan ile Hatice Turhan Sultan arasında geçen saltanat kavgasıdır. Her iki kadın sultanda karakter olarak güçlü oldukları için tek görünür güç haline gelmek için uzun yıllar mücadele etmişlerdir. Sonunda Kösem Sultan kanlı bir saray baskını ile boğularak öldürülmüştür. Şarihülmenarzade, notlarında bu durumu çok uzun ve ayrıntılı bir şekilde anlattığı için Naima'da bu vakayı kısaltmadan uzun uzun yazmayı uygun gördüğünü söylemektedir.²⁷

Haremde iki valide sultanın bulunması devlet adamları arasında kadrolaşmaya neden oldu. 1650'de Sadrazam ile Kethüda Bey arasına nifak düştü. Sadrazam, Kethüda Beyi görev bahanesi ile gönderemeyince bu sefer cirit oynama bahanesi ile ortadan kaldırmayı düşündü. Düşündüğü plana göre; cirit oynama bahanesi ile sahaya gelen Kethüda Beyi, orada bulunanlar paralayacaklar ve bu şekilde ortadan kalmış olacaktı. Ancak Kethüda Beyin evvelden Sadrazamın yanına koyduğu casus durumu haber verdi ve Kethüda Bey bu şekilde ölümden kurtuldu. Kethüda Bey bu sefer odabaşlarıyla haberleşip bölüğe çıkardığı 300 kadar sipahi çerağ ile karşı propagandaya başladı. Yapılan planda divan kapısında ulufe almayı veziri paralayacaklardı. Toplananlar, “ Tophaneli Mustafa Ağa bir katildir, çok sayıda yoldaş boğmuştur, garazından dolayı ocak halkını kırdırmaya niyetlidir diye söylenmeye başladılar. Bu kargaşa içinde Bektaş Ağa, veziriazam ile Kethüda Bey arasına girdi. İki tarafı da sakinleştirmeye çalıştı. Ancak Büyük Valide'nin (Mahpeyker Kösem Sultan) vezir tarafını; Küçük Valide'nin (Hatice Turhan

²⁶ Ahmet Uğur, *Osmanlı Siyaset- Nameleri*, MEB Yayınları, İstanbul:2001, s. 107-108

²⁷ *Tarih-i Naima*, III, s. 1325-1341

Sultan) Kethüda bey tarafını tutması işleri daha da çıkmaza sürükledi. Naima bu durumu izah ettikten sonra kendi görüşünü de yazmaktadır. “ *Her ne vakit ki devlette hususan kurb-ı padişahide galebe ve neffaz bir müteayyin-i vahide münhasır olmayıp iştirak ve ihtilaf yoluna fitne vü fesad eksik olmayıp nizam-ı umura halel gelir. Zira, umur-ı devlet şirket kabul etmez bir manadır.*”²⁸

Kethüda beyin her geçen gün gücünün artması sadrazamı zor duruma sokuyordu. Kethüda beyin çok fazla kapı halkına sahip olması, ulema ve vezirlere mansıb verilmesine karışması ve küçük validenin onun tarafını tutmasından dolayı gücü artıyordu. Kethüda beyin attığı adımdan sadrazamın haberi vardı. Sadrazam, Kethüda beyin yanında bulunan ve ona destek veren Müneccimbaşı Hüseyin Efendi ile Budak-zade Mehmet Ağa'yı sürgün etmek istedi ancak başarılı olamadı. Naima'ya göre, Veziriazam da Kethüda Bey de bir birine garazı olan insanlardı. Veziriazamın kethüda bey hakkındaki girişimi gerçekleşmemiş ve Kethüda Bey saraydan uzaklaştırılamamıştı. Diğer yandan kethüda beyin vezir hakkındaki fitne vü fesad dahi vezirin malumu olup divana varmayıp tarafeyn kine ile müterakkıb-ı fırsat dururlardı.²⁹

Bu olaydan sonra Kethüda bey Topkapı'sında olan bahçesinde bir ziyafet tertip etti. Bu ziyafete Yeniçeri Ağası, Bektaş Ağa, Muslihiddin Ağa, Yeniçeri Kâtibi Deli Kasım-zade katıldı. Ziyafette sadrazamın durumu konuşuldu. Murat Paşa'nın katledilmesi kararlaştırılmış olsa da Bektaş Ağa, Murad Paşa'nın sadece azl edilmesinin daha doğru olduğunu mecliste bulunanlara kabul ettirdi. Bektaş Ağa, alınan kararı sadrazama bildirdi. Durumu öğrenen Murad Paşa, 05.08.1650 günü padişaha vardı. Murad Paşa, padişaha hitaben “... *amma zinhar mührü Yeniçeri ocağından kimesneye verme zeval-i devletinize sebep olur*” dedi. Bunun üzerine Murad Paşa azledildi ve Melek Ahmed Paşa sadarete getirildi. Murad Paşa'ya Budin eyaleti verilip kürklü hilat giydirildi.³⁰

Siyasetnamelerde dikkat çekilen vezirlerin ve devlet adamlarının birbiri ile muhalefet tavrının devletin kurumsal yapısında da bozulmalara neden olduğunu anlatmaktadır. Diğer yandan dış yönetimdeki bu devlet adamlarının muhalefet tavrı içerde de kadınların destek arama ve bulması ile birleşince Osmanlı devletinde telafisi mümkün olmayan deliklerin açılmasına neden oldu. En büyük delik ise Osmanlı devletinin kurumsal yapısına giren rüşvet alma olayıdır. Devlet adamları kendilerini yükseltmek ve taraftar toplamak için rüşvet

²⁸ *Tarih-i Naima*, III, s. 1264

²⁹ *Tarih-i Naima*, III, s. 1265

³⁰ *Ibid*, s. 1265-1266

Naima'ya Göre Devlet Adamları Arasında Muhalefet

veriyorlardı. Rüşvetin giderini çıkarmak için ise olmadık şekilde miri malları kendi üzerinde alıyorlar yada değişik şekillerde kendilerine gelir uyduruyorlardı. Muhalif tutum ve garazkârlık ile artan rüşvet devletin toplumsal yapısında da bozulmaya neden oldu.³¹

Naima'ya Göre Muhalif Devlet Adamları

Naima tarihi okumalarında en dikkat çekici husus yüksek devlet görevlerinde bulunan devlet adamlarının birbirini çekmemesi hususudur. Bu gruplaşma askeri alanda da kendisini çok net bir şekilde göstermektedir. Ulemanın kendi arasındaki anlaşmazlığı Kadızadeliler hareketinde olduğu gibi dini ve sosyal yaşamda sert olayların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak bütün bu gruplaşmalarda üst düzey devlet adamları en ön sırada gelmektedir. Çünkü bir süre sonra Enderun- u Hümayun'dan çıkanlar ile Ocak'tan yetişenler birbirlerini beğenmez olmuşlardır. Örneğin, Murat Paşa ile İbşir Paşa arasındaki muhalefet bundan kaynaklanmaktadır. Naima açık açık Murat Paşa'nın aslında içten içe İbşir Paşa'yı sevmediğini yazmaktadır. Çünkü İbşir Paşa Enderun'dan çıkma Murad Paşa ise Ocak'tan gelmektedir. Ancak bu düşmanlıklarını açıktan belli etmezler, doğru zaman için fırsat kollarlardı.³²

16. yüzyıl sonundaki en büyük muhalif tavır Ferhat Paşa ve Koca Sinan Paşa tarafından takınıldı. Ferhat Paşa ve Sinan Paşa'nın birbirlerine takındıkları muhalif tavır devleti amansız bir mücadelenin içine sokmuştur. Bu gibi tutumlarından dolayı devşirmeler devleti yıkmakla da suçlanmışlardır. İsmail Hamid Danişmend'e göre Koca Sinan Paşa'da Ferhat Paşa'da hain devşirmelerdir. Birisi Doğuda birisi batıda devleti amansız maceraların içine sürüklemişlerdir. Hatta Danişmend bu konudaki sert değerlendirmesini, Koca Sinan Paşa'nın yüklü bir şekilde kalan mirasını yazdıktan sonra şu şekilde belirtmektedir: “*Türk Milleti, her türlü zararlarıyla ihanetlerine katlandığı devşirmeleri asırlar boyunca işte böyle beslemiş, fakat bir türlü doyuramamıştır*”.³³ Devleti amansız bir maceraya soktukları gerçektir. Ancak bu durumu devleti yıkmak için planladıkları söylenemez. Paşalar kendi

³¹ Ahmet Mumcu, *Osmanlı Devleti'nde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)*, İnkılap Kitabevi, İstanbul:1985, s. 86-109

³² *Tarih-i Naima*, IV, s. 1564

³³ İsmail Hamid Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, cilt 3, Türkiye Yayınevi, İstanbul:1972, s. 163

aralarındaki rekabeti ve güç gösterisini bir şekilde göstermeye ve değerlendirmeye çalışmışlardır.

Sinan Paşa'nın Balkanlar'daki başarılı fetih ve mücadelesini çekemeyen Ferhat Paşa Doğuda da İran seferinin açılması için padişaha baskı yaptı. Her fırsatta bu iki devlet adamı birbirlerinin ayaklarını kaydırmaya çalışıyordu. Bu muhalif tavırları diğer devlet adamları tarafından da biliniyordu. Hatta muhalif tavırlarının belli bir kamuoyu topladığı da belirtiliyordu. III. Mehmed'in cülusu Hümayunu için bahşiş almak isteyen sipahiler saraya dayandılar. Ferhat Paşa tarafından ulufenin sonradan verileceğini öğrenince Müftülenam ve Şeyhülislam Bostanzade Mevlana Mehmet efendi'nin evine giderler ve Ferhat Paşa'yı şikayet ederler. Ferhat Paşa ulufelerinin sonradan verileceğini söylerken kızıp birazda sert sözler sarf etmişti. Ancak bu durumu kendi lehlerine çevirmek isteyen sipahiler durumu abartarak iftira boyutuna getirmişlerdir. Öyle ki Şeyhülislama şikayette bulunan sipahiler Ferhat paşa'nın kendilerine "bize avratlarınız boştur kendünüz kafirlersiz didi" demişlerdir. Şeyhülislam durumu yatıştırmaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. 22 Nisan 1595'te sipahiler yolda gördükleri vezirleri taşlamaya başlarlar. Hatta Lala Mehmet Paşa'nın eli yaralanır. Kapudan Halil paşa ise kulağı dibinden büyük bir yara alır. Cerrah Mehmet Paşa'nın göğsüne gelen taş attan aşağı düşmesine neden olur. Bunun üzerine Yeniçeri ağası Ahmet Ağa daha fazla dayanamaz. Yeniçerileri de yanına alarak kol değnekleri ile zorluk çıkartan sipahilere bir temiz dayak atarlar. Sipahiler dağılır ancak devlet adamları arasında söz olur. Çünkü bu olay Sinan Paşa'nın Malkara'dan İstanbul'a gelmesine tesadüf etmiştir. Bu kavga çıkartanların Sinan Paşa taraftarı oldukları ve bilinçli bir durum olduğu söylenir. "Gavga idenlerin ekseri onun tevabi'i idi, görüldü, şüphe kalmadı" denildi.³⁴

16. yüzyılın son 20 yılında sadrazamlık Ferhat Paşa, Koca Sinan Paşa arasında döndü durdu. Birbirleri ile çekişmelerinden dolayı Koca Sinan Paşa 5 defa sadrazamlığa getirildi. Yaşı 90'a yaklaşmış olsa da yüksek devlet görevi isteği hırslarından vaz geçirmede. Özellikle Sinan Paşa'nın ve Ferhat Paşa'nın adamları padişaha zaman zaman telkinlerde bulunuyorlardı. 07.07.1595'deki Veziriazam Ferhat Paşa'nın azli ve Sinan Paşa'nın veziriazamlığa getirilmesi bu şekilde oldu. Naima'da bu durum şu şekilde belirtilmektedir; "*Sinan Paşa havadarları fırsat bulup gamz u nifak ile tab-ı padişahiye Ferhat Paşa'dan*

³⁴ Selaniki Mustafa Efendi, *Tarih-i Selaniki*, Haz. Mehmet İpşirli, cilt II, TTK, Ankara:1999, s. 468-473

tahvil ettirip bilahare mazul ettirdiler."³⁵ Sinan Paşa bu durumu daha fazla kendi lehine çevirmek ve Ferhat Paşa'yı ortadan kaldırmak için Şam askerlerine Ferhat Paşa için; başı benim, malı sizindir şeklinde katline ferman çıkarmıştır.³⁶

Naima'da olduğu gibi Selaniki Tarihi'nde de vezir ve paşalar arasındaki gerginliği dikkat çekilmektedir. Bu durumun kurumsal yapıda başladığı da yine Selaniki'nin açıklamalarında görülmektedir. Bu şekilde padişahta baskı altında kalmaktaydı. Hatta padişahın Cuma selamlığına dahi çıkması erteleniyordu. Sultan III. Murad, Cuma namazına çıkmak istediğinde; "*çıkarsın amma saray-ı amire'ye giremezsin, kul taifesinin ittifakı vardır, haşa hal iderler*" denilmekteydi. Bu durumu kullananlar bolca bahşiş ve rüşvet almaktaydılar.³⁷ Bu kurumsal anlaşmazlık ve gerginlik devlet adamları arasında pozitif ayrımcılığa ve öldürücü rekabetlerin oluşmasına, devlet düzeninin de bozulmasına neden oluyordu. Yukarda örneğini verdiğimiz İbşir Paşa örneğinde olduğu gibi, Murad Paşa, İbşir Paşa'yı sevmezdi. İbşir Paşa'da Murad Paşa'yı aynı şekilde sevmezdi. Naima'ya göre vezir İbşir Paşa'da evvelden dahi Murad Paşa'yı istikbal edip vücudunu kaldırmaya say ederdi.³⁸ Yine Selaniki'ye göre; *Harem-i Muhterem'den çıkanlar ve ocaklardan gelenler ecnas-ı muhtelif olup, din-i mubin ile mukayyed olmayub, zulm ü udvan ile muttasıf nice kerre divan-ı muallanın ırzını hetk eylediler*".³⁹

Paşalar arasındaki bu mücadele siyasetnameler kısmında da incelediğimiz gibi "*garaz-ı nefis*"den gelmektedir. Paşaların birbirini çekememesi Ferhat Paşa ve Sinan Paşa gibi önemli kişilerin birbirine düşman olması ile sonuçlandı. Bu ikili mücadele sonunda Ferhat Paşa yenildi ve Yedikule zindanında hapsedildi. Ferhat Paşa, Yedikule'de hapiste iken Koca Sinan Paşa Eflak seferine hazırlanıyordu. Çünkü veziriazamlık rakipsiz olarak kendisine kalmıştı. Ancak Selaniki'nin de sık sık belirttiği gibi daha önce görülmemiş olan bu hırs devletin mali ve askeri kanadını olumsuz yönde etkiledi. Selaniki, bu durumu yine şu şekilde belirtmektedir; "*iki serdarun biri birine olan garaz-ı nefis ile buğz ı kibr ü kinleri sebebinden leşker-i islam ortada mutazarrır olmayalar. Kaht u gala vasıtasıyla asker kemal-i acz ü ıstırab ve meşakkatdedür.*"⁴⁰ Selaniki Mustafa

³⁵ *Tarih- i Naima*, I, s. 92

³⁶ *İbid*, s. 93

³⁷ *Tarih-i Selaniki*, II, s. 445

³⁸ *Tarih-i Naima*, IV, s. 1603

³⁹ *Tarih- i Selaniki*, II. S. 472

⁴⁰ *İbid*, II, sç 496

Efendi, iki serdarın birbirine neden düşman olduğu ve sonucunun devlete nasıl yansdığına “tetimme-i kıssadur” başlığı altında çok güzel bir şekilde özetlemektedir. Biz onun anlatımını sadeleştirmek yerine olduğu gibi aktarmayı daha uygun gördük. Çünkü Sinan Paşa ve Ferhat Paşa özelinde anlatılan bu olay bütün bu tür muhalif devlet adamlarının yol açtığı bir sonuçtur.

Tetimme-i Kıssadur

Hergiz devlet-i İslamiyye’de ve bir saltanatta görülmüş ve işidilmiş değildir ki gaza yüzünde ada-i din- ehl-i İslama böyle ihanet ü hakaret itmekte iken iki serdar-ı zi- şevket ü haşmet garaz-ı nefis ile İslam içinde biri birine düşüp, düşmen-i din-i la’in hakkında idecek re’y ü tedbir ü tedarüki keyd ü mekre sarf eyleyüp, bi- sebat u fani devletün zevaline kasd idüp, bunlar sebebiyle ortada nice ehl-i arz müslümanın dirligi ve başı gidip paymal olmadadır. Aziz-i zü-intikam satve-i kahiresiyle haklarından gele. Namus-ı devlet bu iki na- insaf vasıtasıyla ada-i din-ü millet diline düşüp, dasitan-ı alem olmadadır.⁴¹

Selaniki bu açıklamayı yapıp konuya dikkat çektikten sonra çözüm önerisi de sunmaktaydı. Çünkü artık Ferhat Paşa ve Koca Sinan Paşa kontrol edilemez iki tehlikeli güç haline gelmişti. Selaniki’ye göre çözüm şudur; “.. bu iki serdarun ki biri birine düşmüşlerdür, başları saltanat meydanında galtan olmayınca padişah-ı zemin u zamanun kuvvet-i kahiresi kulübdä cay-gir olmaz”, Yine Selaniki’nin aktardığı ve konuşulan çözüm önerisine göre; “ hiçbir padişah devrinde olmayan halat-ı acibe sudur u zuhurına sebeb ü bais olanların nokta-i vucudı sahife-i rüzgardan hakk olmaz ise arsa-i devlet bir mehabet olur, revnaz bulmaz” denilmekteydi.⁴²

Paşaların hayatta iken bu kavgaları öldükten sonra da devam etti. Padişahın emri ile Ferhat Paşa Yedikule’deki hapsinde katledilir. Yine padişahın emri ile Yedikule önündeki musallada Müslümanlar ile cenaze namazı kılınır ve Ebi Eyyüb ensari iskelesinde yapılan ama yarım kalan türbesine defnedilir. Ancak Koca Sinan Paşa’dan korkularına türbe tamamlanamaz. Selaniki bu durumu şöyle anlatmaktadır; “ çok zaman türbesinin pencereleri ve kapusu mihlanup, nam ı nişanı anılmağa mecal

⁴¹ *Ibid*, II. S.500

⁴² *Ibid*, II, 501

*olmadı. Şöyle hake beraber yattı. Ta altı ay geçüp Sinan paşa vefat eylediği gündün türbesi açılıp tamir olunmağa başlandı.*⁴³

Ferhat Paşa'nın öldürülmesinden altı ay sonra Koca Sinan Paşa'da vefat etti. Yaşı 80'i geçtiği 90'a yaklaştığı hatta 90 yaşını dahi geçtiği rivayet edilmektedir. Ancak içindeki yüksek devlet mevkii hırsı ilerleyen yaşına rağmen bunun için mücadele etmesini engellemiyordu. Bu gibi muhalif Paşa ve vezirlerin karakter yapıları da mücadelelerinde önemlidir. Koca Sinan Paşa'nın karakterine baktığımızda kendi bildiğinden şaşmayan huysuz bir devlet adamı profili çıkmaktadır. Yaptığı meşveretlerde kendisinin görüşüne katılmayan ve aksini beyan edenlere "toprak başuna" demesi adeti olmuştur. Ancak ölümünden sonra onun bu değimi kendisine tarih olarak düşürüldü.

Herkese toprak başuna dirdi tarihin didim
Nola oldu-yı ise ol bed-ahd toprak başına⁴⁴

Sinan Paşa'nın ve Ferhat Paşa'nın bu çekişmesi oğulları arasında da derin izler bıraktı. Öyle ki; Ferhat Paşa'nın oğlu Mehmet Paşa, Diyarbakır Beylerbeyliğinden azledilip İstanbul'a getirildi. Mehmet Paşa İstanbul'a geldiğinde Sinan Paşa'nın hayatta olmadığını öğrenince hamd-i ferava ve şükri bi- payan eyledi.⁴⁵

İsmail Hami Danişmend, Türkçü tutumundan dolayı bu tür devşirmeler hakkında değerlendirmeler yapmaktadır. Danişmend'e göre Koca Sinan Paşa; hilekar, yalancı ve palavracıların en meşhurdur. Yine Danişmend'e göre Koca Sinan Paşa'nın en büyük ve en son fenalığı devletin başına 13 sene sürmüş "Nemçe seferi" açması ve en büyük iyiliği de 3. Mehmed Eğri seferine çıkmadan ölmesidir. Danişmend, Koca Sinan Paşa'nın Don- Kışot rolü oynadığını savunmaktadır. Ferhat Paşa'da ayı şekilde olumsuz bir şekilde devlette zafiyetlerin oluşmasına neden olmuştur.⁴⁶

4. Murad zamanında Recep Paşa'nın sadarete oynadığı oyunlar muhalefeti ve ihtirası anlatması açısından çok önemlidir. Daha önceden de gördüğümüz gibi garaz-ı nefis sahibi vüzera ve paşalar destek bulmak için haksız yere Yeniçeri defterine olmadık insanları kaydediyorlardı. Bu durum daha sonra yapılan araştırmalarda ortaya çıkıyordu. Çünkü Yeniçeriliğin belli alametleri vardı. Yada aynı şekilde eşkiyanın yakaladıkları Yeniçerileri

⁴³ *Ibid*, II. S. 529

⁴⁴ *Ibid*, II. S. 583

⁴⁵ *Ibid*, II. S. 588

⁴⁶ Danişmend, *Kronolojisi*, 3, s. 161

katletmek için kesin kanıttı. Öyle ki Naima'ya göre Abaza eşkıyası yolda tetkik ederken farzan rast geldikleri adam Yeniçeriliğin inkar ettikte yeminine itimad etmeyip ayağından çakışır ve çintiyanın çıkarıp dizlerine bakardı. Eğer dizde yeri müşahed ise tahkik Yeniçeridir diye aman vermeyip katl ederlerdi.⁴⁷

II. Osman Vakasında asker, paşa ve vüzera önemli rol oynamışlardır. O tarihten sonra genç Osman vakası bir milad olmuştur. Yapılan yorumlarda ve tarihlendirmelerde genç Osman vakasında oynadığı role göre yorum yapılmış ve değerlendirilmiştir. 4. Murad'ın padişahlığa gelmesi de bir hayli sancılı oldu. Bu süre içerisinde 4. Murad devlet yönetiminin ateşten bir gömlek olduğunu gördü. Çünkü herkesin gözü bir üst makamdaki devlet adamının ayağını kaydırmaktı. Bu dönemde de Recep Paşa'nın oynadığı rol dikkat çekmektedir. Naima açık açık yazmaktadır ki; Hafız Paşa sadrazam olduğu zaman Recep Paşa hased edip Hafız Paşa'yı kaldırıp kendisi veziriazam olmak için amele başladı.⁴⁸ Bu tarihlerde etraftan zorbalı ve işsiz güçsüz insanlar İstanbul'a gelmişlerdi. Bu zorbalı arasında bazı isimler vardı ki; fitne ve fesada bahane ararlardı. Bu isimler arasında; Saka Mehmed, Cin Ali, Salif Efendi, Emir Halife, Cadı Osman, Kütahyalı Kalem Bey, Nazlı Muslu ve Rum Ahmet gibi isimler vardı.

Naima'ya göre Rumeli'den Boşnak ve Arnavud zorbalılarından Salih Efendi ile Saka Mehmet Recep Paşa taraftarıydı. Bu zorbalı ile Recep Paşa Hüsrev Paşa'nın azlini bahane ettiler. Recep Paşa'nın maddi destekleri ile İstanbul'da bir yerden ateş-i fitne ve fesada ab u av vermeğe başladılar. 10.02.1632 günü zorbalı, Şeyhülislam Yahya Efendi, Veziriazam Hafız Paşa, defterdar Mustafa Paşa, musahip Hasan halife, musahip Musa çelevi ve 17 kişinin ismini zikredip katletmek istediklerini bildirdiler. Bahaneleri; bunlar Hüsrev Paşa'yı haksız yere azlettirmişlerdi. Zorbalı bu isimler üzerinden padişaha baskı yapıyorlar ve tehdit ediyorlardı. Padişah IV. Murad, Paşa'nın katline izin vermemekle zorbalı daha da heycana getiriyordu. Ayaklanan zorbalı, “ *elbette verirsiz paralarız yoksa iş gayri olur*” demeye başladılar.⁴⁹ Recep Paşa, Hafız Paşa'nın katledilmesi için padişahı ikna etmeye çalışıyordu. Hatta Recep Paşa, “eğer ben kulunu dahi isterlerse ver ki kul efendisi yoluna kurban ola gelmiştir. Kul istediklerini ala gelmişlerdir. Padişahan- ı selefden dahi ala gelmiştir” diyordu. Halbuki içten içe zorbalı ayaklandıran ve

⁴⁷ *Tarih-i Naima*, II. S. 615

⁴⁸ *Ibid*, II, s. 699

⁴⁹ *Tarih-i Naima*, II. S. 701

destekleyen Recep Paşa'nın kendisi idi. Olayı çok az dramatize ediyordu Recep Paşa. Öyle ki birkaç vezirin katledilmesinden bir şey olmaz ama padişaha bir şey olacak olursa nizam-ı devlet müşkil duruma düşer demekteydi.⁵⁰

Hafız Paşa, işin çıkar yola gitmediğini gördü. Padişah'tan iznini alarak zorbaların önüne çıkmaya karar verdi. Hafız Paşa, abdestini aldı ve duasını yaptıktan sonra zorbaların önüne çıktı. Zorbalar Hafız Paşa'yı görür görmez üzerine hücum ettiler. Hafız Paşa, hançeri ile birkaç zorbayı telef etti ancak ölümden kurtulamadı. Bu manzarayı göre 4. Murad, makremesin yüzüne tutup ağladı.⁵¹ Hafız Paşa'nın vasiyeti üzerine Üsküdar'da defn edildi. Padişah, sadareti Recep Paşa'ya verdi. Naima'ya göre Hafız-ı idam ile ke- ennehi Recep Paşa nail-i meram oldu. Padişah, 4. Murad Hüsrev paşa'nın bahanesi ile ayaklanan zorbaları ortadan kaldırmak için önce onları ayartan devlet adamlarını ortadan kaldırmak istedi. İlk işe; Hüsrev Paşa'dan başladı. Çünkü zorbalar, Hüsrev Paşa'nın azlini bahane edip isyan etmişlerdi. Murtaza Paşa'ya ulak gönderip der-i devlete getirtti. Padişah, Murtaza paşa'ya Hüsrev'in başını isterim diye emir verdi. Murtaza paşa, Hüsrev Paşa'nın katledilmesinden duyduğu endişeyi padişaha ilettiler. Padişah, 4. Murad, "başını bana gönder malı sana mübah olsun" diye Murtaza Paşa'yı teşvik etti. Murtaza Paşa, Tokat kalesinde bulunan Hüsrev Paşa'yı katletti.

Recep Paşa, sadrazam olduktan sonra kendi önüne çıkması muhtemel bütün devlet adamlarını ortadan kaldırmaya başladı. Bu sefer ki ayaklanma sebebi; Hüsrev Paşa'nın katledilmesi olayı idi. Hafız Paşa katledilmişti ancak; defterdar Mustafa Paşa, Hasan Halife ve Musa Çelebi, henüz hayatta idiler. Zorbalar, Hüsrev Paşa'nın katledilmesinde bu isimlerin olduğunu düşünüyordu. Aslında Recep Paşa olayı organize etmişti. Bu seferki ayaklanma da mutlaka bu isimlerin katledilmesi gerekiyordu. Recep Paşa'nın oyunları ile bu isimlerde ortadan kaldırıldı.⁵²

Recep Paşa'nın zorba ayaklanmasında kendini siper etmesi, şehzadelere dahi kefil olması 4. Murad'a şüphe düşürmüştü. Zorbalara para verdiğini düşünen 4. Murad, Recep Paşa'yı ortadan kaldırmaya karar verdi. 20.03.1632 günü 4. Murad Recep Paşa'yı saraya davet etti. Recep Paşa gelip tahiyat ve selam ile hak bus etti. 4. Murad, Recep Paşa'yı görünce " gel beri topal zorba başı" dedi. 4. Murad Recep Paşa'ya abdest almasını söyledi. Naima'ya göre;

⁵⁰ *Ibid*, II. 701

⁵¹ *Ibid*, II, 702

⁵² *Ibid*, II. S. 708-712

Recep Paşa, Hafız Paşa olayında “ padişahım abdest alın öyle taşra çıkın” demiş. Yanında bulunan zülüflü bostancılara emir vererek Recep Paşa'nın boğdurulmasına ferman verdi. Katledilen Recep Paşa'nın cesedi sürüklenerek Bab-ı Hümayun önüne bırakıldı. Bu durumu görenler dehşete kapıldılar.⁵³

4. Murad döneminde suçsuz ve faydalı devlet adamlarının hasetlik yüzünden katledildiği gibi Sultan İbrahim döneminde de bu gibi olayları görmek mümkündür. Hanya fatihi Kapudan Yusuf Paşa'nın katli buna çok iyi bir örnektir. Yusuf Paşa, kimseden haksız yere mal almaz, kimseye de hak etmediğini vermezdi. Onun bu durumu diğer devlet adamlarının gözüne çarptı ve ortadan kaldırılması için kampanyalar yapıldı. Hanya fatihi için atıp tutmaya başladılar. Ve sultan İbrahim'in kalbini Yusuf Paşa'nın katledilmesine meylettiler. Yusuf Paşa için, “ padişahım iki taş direk getirdi. Zahir bu iki taş direk gazaya sarf olunan bu kadar bin kise kıymetli cevahir olmak gerektir” diye padişahın kulağına üflüyorlardı. Sultan İbrahim, Yusuf Paşa'yı yanına çağırıp Girit'i tümünden alması için hemen çalışmasını istedi. Yusuf Paşa bu durumun şimdi mümkün olmayacağını anlattı. Buna sinirlenen Sultan İbrahim, “ *sen kendini bir hizmet mi ettim sanarsın? Bu kadar hazinemi sarf eyleyip akıbet bir alay mel'unu katliam etmeyip mal u menallüyle diyarlarına gönderdin*” der. Sonunda Kapudan Yusuf Paşa katledilir. Cesedi Sultan İbrahim'in yanına getirilir. Sultan İbrahim cenazeye bakarak “ ne güzel kırmızı elma gibi yanakları varmış yazık oldu ki kıydım” der. Ve sebep olanlara beddualar ederek cenazenin yanından ayrılır. Bu olayı anlatan Naima kedi görüşünü de belirtmektedir. Mustafa Naima Efendi bu konuda ki görüşünü şu şekilde belirtir; “*fakir derim ki; silahtar Yusuf Paşa'nın katline sureta bir sebab-i müstakil yok idi, ancak Kara Mustafa Paşa'nın katli hususunda Hoca Hüseyin Efendi ile müttefik olup öyle bir kar güzar vezirin idamına ikdam eylediği cürmün mücazattır ki emr-i hak ile bir surette bürüz eyledi.*

Devlet adamları arasındaki bu çekişmelerden dolayı sadrazam olacak adamın önemi daha da arttı. Herkes en üst mevkiye gelmek istiyor ama diğer yandan da korkuyordu. Ekim 1651'de sadrazamın kim olması gerektiği gündeme geldi. Mimar Kasım Ağa ile Valide Sultan görüştü. Mimar Kasım Ağa, Köprülü Mehmed Paşa'nın vezirliğe layık olduğunu söyledi. Ancak Valide Sultanın aklında Gürcü Mehmet Paşa vardı. Valide Sultan, eğer Gürcü yapamazsa tekrar görüşülür diye durumu karara bağladı. Bu durumdan haberdar

---

⁵³ *Ibid*, II. S. 716

olan ve Kasım Ağa'yı hiç sevmeyen Siyavuş Paşa, Kasım Ağayı yanına çağırıp sakalını öptü ve ona teşekkür etti. Çünkü Kasım Ağa ve Valide sultanın görüşmesinde Kasım Ağa, Siyavuş Paşa'nın Gürcü Paşa'dan daha reşid olduğunu söylemişti.⁵⁴ Mimar Kasım Ağa, Köprülü Mehmet Paşa ile yakından tanıştı. Onla sık sık sohbet ederdi akl ve fikrin ve hareket ve tedbirin gayet istihsan ederdi. Mimar Kasım Ağa'nın Köprülü'nün bu işin üstesinden geleceğine kalben inanıyordu. Ancak onların bu durumu Gürcü Paşa'yı telaşlandırdı. Köprülü Mehmet Paşa'yı saraydan uzaklaştırmak için Köstendil sancağına sürgün eder.⁵⁵ Ancak sonunda Köprülü Mehmet Paşa, Mimar Kasım Ağa'nın her yerdeki tavsiyelerinden sonra 1656'da Sadrazam olur.

Köprülü Mehmet Paşa, kendisine muhalif kazanmada gecikmedi. Onu küçük görenler arasında Siyavuş Mustafa Paşa'da vardı. "iştihar ve şanı yok böyle kem-nam adam ne maslahata kadir olabilir kaht-ı rical iktizasıyla sadra getirdiler" diyordu. Diğer yandan Naima, "*bakaya-i devletine kimse vücud vermeyip azli haberine muntazır idiler*" şeklinde görüşünü belirtiyordu.⁵⁶

Vezir ve Paşaların kendi aralarındaki çekişmeleri halk arasında da yankılanıyordu. Bu duruma en iyi örnek 07.05.1655'te meydana geldi. Bu tarihte halk arasında bir söylenti çıktı. Veziriazam, levendi ve sipahileri İstanbul'a geçirip Yeniçeri odalarını basıp zümre-i Bektaşiyeye'yi kırdıracaktır. Bu söylenti halkın arasında içten içe yayıldı. Kethüda Bey bu söylenti üzerine çeşitli önlemler aldı. Odaların önüne kervansaraylarda olduğu gibi atlar toplayıp zincirler çekti. Naima'ya göre bu söylentiler sonrasında alem biri birine girdi. Naima sonrasında şunu da eklemektedir; "*bu ahbar –ı kazibe cümle Murad Paşa tarafından olanların düzmesidir ki veziri şaşırıp ocak ile vezir beynine bürudet ilkası için ihdas ederdi.*"

Yeniçeri ocağı ile sipahiler kendi aralarındaki anlaşmazlığa bir çözüm bulmak için At-Meydanında toplandılar. İki grupta içlerindeki biri biri yüzlerine söylediler. Amaçlarının zalimi def etmek din ü devlet umuruna nizam vermek olduğunu söylediler. Yeniçerilerden ve Sipahilerden birer yaşlı ocak ağası çıktı ve durumu karara bağladılar. Yeniçeri Ocağı ile sipahilerin müttefik olması gerektiğine kanaat getirdiler. Her iki grupta biz din kardeşiyiz diye barıştılar. Anlaşmaya varan ocak ağaları birbirine sarıldı ve öpüştüler. Daha sonra dua ederek fatiha okudular ve kendilerini zor duruma düşüren devlet

⁵⁴ *Tarih-i Naima*, III, S. 1362

⁵⁵ *Ibid*, III, s. 1367

⁵⁶ *Tarih-i Naima*, IV, s. 1726

adamlarının peşine düştüler. Bu esnada şehir içinde başka bir söylenti çıktı. Söylentiye göre; Müfti Efendi İbşir Paşa ile müttefik olup sipahi ve Yeniçerilerin önde gelenlerinin katledilmesini istemiştir. Bu durum asker arasında yayılınca; “bre zalimin büyüğü Müftidir, İbşir’e bu kadar zulmü talim eden odur” diye müftinin peşine düştüler. Müftinin evine giren askerler evi talan ettiler. Değerli ne kadar eşyası varsa kütüphanesine kadar hepsini yağmaladılar. Bu olay sonrasında Müfti Ebu Said Efendi sürgün edildi İbşir Paşa’da katledildi.⁵⁷

İbşir Paşa’nın katledilmesi olayı da ilginçtir. Padişah 4. Mehmet, İbşir Paşa’nın boğdurulması için bostancı-başıya ferman gönderdi. Bostancı-başı İbşir Paşa’yı alıp bir odaya götürdü. İbşir Paşa katledileceğini anlayınca, kendisine okumuş bir adamın gönderilmesini istedi. Çünkü kendisinin bu saatten sonra sağlıklı bir şekilde dua edemeyeceğini ve aklının karışık olduğunu belirtti. Bunun üzerine Koca Mahmud Efendi İbşir Paşa’nın yanına gönderildi. Mahmud Efendi okumuş ve güzel dua etmesini bilen bir pirdi. Mahmud Efendi, İbşir Paşa’ya abdest aldırdı, namaz kıldırıldı ve diz dize oturup tövbe etmeye başladılar. Dua etmeyi duyan bostancılar namaz ve tövbenin bittiğini düşünüp içeriye iki cellat gönderdi. Bu gelen cellatlar acemi olmakla birlikte kendilerine daha önceden iki kişinin yani müfti ve vezirin katledileceği söylenmişti. Oda da iki kişiyi dua eder gördükleri için hemen kementi İbşir Paşanın ve Mahmud Efendi’nin boynuna dolayıp boğmaya başladılar. Mahmud Efendi can havli cellada seslenince dışarda duranlar sesi tanıyıp içeri girdiler ve cellada kementi serbest bırakmasını söylediler. Bunun üzerine az önce kendisini boğmaya çalışan cellada dönen Mahmud Efendi, “ *Bre kafir hıncır, allah belanı versin sorup sual etmeden niye hücum edersin*” deyü söğerek taşra oldu”. Mahmud Efendi sonrasında *Süphanallah, hayyen ve meyyiten böyle kimselerin yanına yaklaşmak ne muzırr imiş*” demeye başladı. Mahmud Efendi bu şekilde ölümden kurtuldu ancak İbşir Paşa celladın elinden kurtulamadı ve katledildi.⁵⁸

Murad Paşa’nın azlinden sonra Süleyman Paşa sadarete getirildi. Ancak Naima’ya göre Süleyman Efendi, sadareti yürütebilecek birisi değildi. Naima bu durumu şu şekilde belirtmektedir; “ *Sadrazam Süleyman Paşa, ... umur-ı devlete müstevli olan şürekanın galebesinden bir tedbire kadir olamayıp bar-ı giranvekalete-i uzmanın altında aciz ve heyran kalmıştı.*” Onun bu pasif durumu diğer devlet adamlarının işine geliyordu. Yapılan konuşmalara göre; *cüz’i ve*

⁵⁷ İbid, s. 1607-1616

⁵⁸ *Tarih-i Naima*, IV, s. 1616-1617

külli umurda reyimize müracaat eder. O makam da bir kalıb-ı fersude gibi dursun fetk u retk-i umur bihani bizim elimiz de dursun” deniliyordu.⁵⁹ Süleyman Paşa, hem bir şey yapamadığından hem de gelen baskılara daha fazla dayanamadığından dolayı 27.02.1656’da azledildi. Yerine kapıcılar kethüdası Serdar Hüseyin Paşa sadarete getirildi. Süleyman Paşa gibi adamların en büyük korkusu etrafta bulunan casuslar idi. Çünkü bu casuslar, her saniye olan olaylarda ve gelişmelerden haberdar ediyorlardı. Bu da devlet adamının kendi iradesini göstermesini zorluyordu.⁶⁰

Defterdar Mehmed Paşa’nın katledilme hadisesi de tamamen hamasi bir olaydır. Babası da defterdar olan Mehmed Paşa, şeyhülislam Mesud Efendi ile geçinemezdi. Sadrazam Siyavuş Paşa’da defterdar-zade Mehmed Paşa’nın katledilmesine taraftardı. Bunun için belli bir bahanenin olması gerekiyordu. Buna göre şeyhülislam Mesud Efendi’nin bahanesi; katledilen Meleki Usta ve Şaban Halife’nin mallarının miriye aktarılmaması oldu. Bu durum sonunda “hiyaneti cezası lazımdır” denilerek 25.04.1656’da katledildi.⁶¹

Osmanlı Devlet adamlarının katl, nefy ve azlleri hep bir sebebe bağlanmıştır. Naima, bu durumları anlattığından dolayı eseri cazip hale gelmiştir. Naima Tarihi’nde görülen manzara başarılı olmak arkada kuyusunun kazılması manasına geliyordu. Öyle ki; Hocazade Mesud Efendi bu duruma verilebilecek sadece bir örnektir. Hocazade Mesud Efendi cesur, sözünü sakınmayan ve doğruları söyleyen biriydi. Doğruyu meşveretlerde ve divanlarda “öyle olmak makuldür” diye düşüncesini müsaid bir şekilde belirtirdi. Onun hak sözü söylemesinden dolayı valide sultan ve padişahın ayrı bir sevgi beslemesine vesile oldu. Ancak onun bu şekilde sevilmesi devlet adamları arasında kulislerin olmasına neden oldu. Hocazade Mesud Efendi önce azl, sürgün ve sonrasında da katl edildi. Ancak Mesud Efendi’nin de ters bir tarafı vardı. “ Söz benim olsun ve taraf-ı saltanatta kimse takarrub etmesin. Hall ü akd ve azl ve nasb benim reyimle olsun” derdi. Daha da önemlisi kendine muhalif olanları katl ettirene kadar uğraşırđı.⁶² Sonunda 17.07.1656’da Sinan Paşa Köşkü’nde meşveret var diye çağırđılar. Geldiğinde padişah ve veziri göremeden bostancıbaşı marifetiyle Bursa’ya sürgün edildi. Naima’nın Aziz Efendi merhum der ki diye anlattığı olaya göre; “*Mesud Efendi aleyhinde olanlar*

⁵⁹ *Ibid*, s. 1645

⁶⁰ *Ibid*, s. 1646-1648

⁶¹ *Ibid*, s. 1663

⁶² *Ibid*, s. 1683

*Mesud Efendi rahat ve huzur vermediği için cümlesi makam-ı intikamda kıyam ve mesnedinde izale emrinde say ü ihtimam edip katl ettirinceye dek çalıştılar*⁶³ Bundan dolayı azl ve katiller bir süre sonra tamamen kadrolaşmanın ürünüdür. Örneğin “tebdil-i defterdar” başlığı altında anlatılan olay buna çok iyi bir örnektir. “Sadrazam, beherhal defterdar kendi adamımız olmağa muhtaçdır” deyip... Sarı Ali Efendi'yi azl ve kendi kayını Saç-bağı lakab Mehmed Paşa'yı defterdar eyledi” kaydı çok önemlidir. Ve durumun vehametini göstermesi açısından dikkat çekici bir kayıttır.⁶⁴

Köprülü Mehmed Paşa'nın sadareti kabul etmeden önce bazı şartlarının olması dikkat çekici bir durumdur. Normalde sadrazamlık teklif edilen bir zat etek öpüp mührü alırdı. Ancak Köprülü Mehmed paşa, işini doğru ve nizam içerisinde yapmak için bazı şartların yerine getirilmesini istedi. Naima Tarihinde aktarılan bu 3 ve 4. Şartlar Köprülünün devlet adamlarının fikri düşüncesini ne kadar iyi bildiğini göstermesi açısından önemlidir. Köprülünün 3. Şartı şudur; “vüzera ve vükeladan birini, ya malına rağbeten veyahut hüsn-i itikadına binaen garim ü şerik makamına vaz edip bu kullarının istiklaline halel verilmeye” 4. Şart ise; “bu kulları hakkında ashab-ı ağraz olan münafikine ruhsat-ı kelim verilmeye. Zira, cümle alem devletten hisse- mend olmak ister. Alemi cümleten ırza kabil değildir. Ol cihetten bu makam sahibine hussad u husama katı çoktur. Hücum-ı nası kat ve fesadı def etmeye zem ü mesavi kapısını sedd etmekten gayri çare yoktur” demektedir.

1658'de Deli Hüseyin Paşa'nın katledilmesi olayı da yine garazdan dolayı olmuştur. Filibe kadısından gelen şikayet-nameler sadrazam tarafından padişaha okunmuştur. Naima, şikayet-namelerini ol gece padişaha arz edip her ne ilka etmiş ise Deli Hüseyin Paşa'nın katli hususunda derya-i gazab-ı şehriyariyi tahrik etmişlerdir demektedir. Deli Hüseyin Paşa'nın katli halk arasında da yankı buldu. Halk arasında böyle vezir-i namdar garaza binaen katl ettirdiler deniyordu. Deli Hüseyin Paşa'nın katledilmesine Müfti Bolevi Efendi'nin dahi fetvası yoktu. Müfti Efendi katline ferman vermeyip katli meşru değildir, bir yere nefy etsinler diye telkinde bulunuyordu. Ancak yine Naima; “lakin sadrazam müstakil olmağın kelamın tenfiz edip müftinin müsaadesi müfid olmadı” demektedir.⁶⁵

---

⁶³ *Ibid*, s. 1686

⁶⁴ *Ibid*, s. 1689

⁶⁵ *Ibid*, s. 1828

Sonuç

Bu makalemizde, Naima Tarihinde anlatılan ve dikkat çekilen bu olaylar etrafında konuyu değerlendirmeye çalıştık. Şüphesiz, eser hacimli olduğundan dolayı her bir olaya detaylı bir şekilde yaklaşmamaktadır. Tarihte anlatılan bu olayların değerlendirilmesi ancak kitap hacmindeki bir çalışmanın ürünü olabilir. Diğer yandan bu makalede anlatılan olaylar etkisi açısından daha dikkat çekici hususlardır. Naima Tarihi özelinde hazırlanan bu makale diğer bazı vekayinamelere de başvurularak desteklenmiştir. Bu şekilde yapılmasının nedeni olayın kurgusunu ve doğruluğunu desteklemek içindir. Bunun en büyük katkısı devlet adamları arasında ortaya çıkan bu huzursuzluğun telif eserlere nasıl yansıtıldığını göstermektir. Bu anlaşmazlıklar daha çok şifahi olarak anlatıldığı için vekayinamelerde yazan durumlar çok önemlidir. Devlet adamlarının muhalif tavırlarını ancak bu gibi eserlerden takip edebilmekteyiz. Örneğin; Abdurrahman Abdi Paşa tarihinde anlatılan bir olay çok ilginçtir. 1660 tarihinde çıkan İstanbul yangınında mazul vezirlerden Debbâğ Mehmet Paşa, “ağraz-ı fasideye binaen” yangının Kaymakam Paşa’dan dolayı çıktığını yazmıştır. Rikab-ı Hümayuna gönderilen bu yazı çerçevesinde padişahın gazabına uğrayan Kaymakam Paşa katledilmiştir.⁶⁶

Osmanlı Tarihi boyunca devlet adamlarının bu gibi garaz yüzünden birbirine düşmesi ve taraftar toplama girişimleri sürekli görülen bir olaydır. Ancak bu devlet adamlarının devleti yıkmak gibi bir faaliyetlerinin olduğunu söylemek bilimsel açıdan anlamsız kalmaktadır. Her bir devlet adamı önce kendi çıkarını düşünerek hareket etmiş, bu da devlet yönetiminde belli zafiyetlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu gibi kutuplaşmaları yada kampanyaları 19. Yüzyılda da görmek mümkündür. Bu durumu en iyi yansıtan ve tavrını belirten isim hiç şüphesiz Ahmed Cevdet Paşa’dır. Maruzat ve Tezakir gibi eserlerine bakıldığında kendisinin nasıl bir tarafta yer aldığını görmek mümkündür. Kendisi Mustafa Reşid Paşa’nın yetiştirmesi olduğu için, Mustafa Reşid Paşa’yı överken ona karşı olan Âli ve Fuad Paşaları yermektedir. Bu dönemdeki kutuplaşmalara baktığımızda bazı isimler ön plana çıkmaktadır. Reşid paşa ile Ali ve Fuad Paşalar dikkat çekerken; Ahmed Cevdet Paşa ile de Mithat Paşa ve taraftarları dikkat çekmektedir. Reşid Paşa’nın İngiliz politikasını Ali ve Fuad Paşalarda

---

⁶⁶ *Abdurrahman Abdi Paşa Vekayinamesi*, haz. Fahri Ç. Derin, Çamlıca, İstanbul:2008, s. 143

Fransız politikasını kabul ettirmeye çalışmaları bu muhalefetin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁶⁷ Cevdet Paşa'da Mithat Paşa'ya muhalif olduğunu açıkça yazmaktadır. Mithat Paşa'nın da bunu bilmesi dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Cevdet Paşa'nın Mithat Paşaya olan muhalif tavrının büyümesinde Kanun-i Esasinin hazırlanması etkili olmuştur. Çünkü Kanun-i Esasinin bazı maddelerinde ikili aralarında ihtilafın çıktığı Tezakir'de belirtilmektedir.⁶⁸ Bu gibi durumların zararı karşılıklı olmuştur. Çünkü muhalif tavrılardan dolayı Mecellenin yazımı yarım kalmıştır. Cevdet Paşa bu durumu şu şekilde aktarır, “*Lakin ibtidalarında muhalifin güruhu, bunu yarım bıraktırmak için çok çalışmışlar ve çok entrikalar çevirmişlerdir.*”⁶⁹

Makalenin bazı bölümlerinde İsmail Hamid Danişmend'in devşirmeler hakkında yapmış olduğu değerlendirmelerine yer verdik. Bu gibi Türkçü tutumlar tarihin doğru anlaşılmasında sağlıklı sonuçlar ortaya çıkarmaz. Danişmend, devşirmeleri hain olarak görmesinin yanında devleti yıkmakla da suçlamaktadır. Devlet yönetimindeki aksaklıkları devşirmeler üzerine yıkmak bir haksızlıktır. Başarılarını Türk milletine mal ederken başarısızlıklarını devşirmeler üzerine yıkmak büyük bir gaflet ve tarihi doğru okumamaktan ileri gelmektedir. Örneğin, Sokullu Mehmed Paşa'nın ve Köprülü Mehmed Paşa'nın başarılarından övünmekle birlikte Sinan ve Ferhat Paşa'nın başarısızlıklarını Türk milletini yok etmek için çabaladıklarını söylemek tarihi hakikati yansıtmamaktadır.

Osmanlı Devleti hem yönetim itibari ile hem de imaj itibari ile bir Türk-İslam devletidir. Öyle ki, Avrupa'daki Türk imajı Osmanlılar neticesinde olmuştur. Bir kişi Müslüman olsa Avrupa'nın gözünde artık o kişi bir Türk olmuştur.⁷⁰ Yine devlet islam ile özdeşleştiğinden dolayı din-ü devlet, leşker-i İslam kavramlarını sık sık kullanagelmıştır. Devlet adamının devşire yani Arnavud olması, Boşnak olması hatta Rum olması Osmanlı Devletinin Türklüğüne zarar vermemiştir. Çünkü imaj ve devlet teşkilatı tamamen Türk-İslam telakkisi içerisinde gelişmiş ve yapılanmıştır.⁷¹

---

⁶⁷ Ahmed Cevdet Paşa, *Tezakir 1-12*, Haz. Cavid Baysun, TTK, Ankara:1991, s. 39

⁶⁸ *Tezakir 40*, s. 167

⁶⁹ Ahmed Cevdet Paşa, *Maruzat*, Haz. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul:1980, s. 201

⁷⁰ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınları, Ankara:2008, s. 20

⁷¹ Mehmet İpşirli, “Osmanlı'da Mensubiyet ve Kıyafetler”, *Osmanlı Devleti'nde Din ve Vicdan Hürriyeti*, ed. Azmi Özcan, Ensar Neşriyat, İstanbul:2000, s. 161-169; <http://ktp.isam.org.tr/?url=makaleosm/findrecords.php>